

УДК 81'38

Г. О. Матковська,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОМПОЗИЦІЙНОГО РИТМУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Стаття присвячена дослідженню композиційного ритму художньої прози доби модернізму на матеріалі оповідання В. Вулф. У роботі проаналізовано головні підходи до визначення ритму у філологічній парадигмі, а також основні закономірності його функціонування і впливу на динамічне розгортання твору. В результаті дослідження художнього матеріалу було визначено головні лінгвостилістичні засоби створення композиційного ритму й систему мотивів твору.

Ключові слова: текст, ритм, композиція, архітектоніка, лінгвостилістичні засоби, мотив.

LINGUOSTYLISTIC DEVICES ACTUALIZING COMPOSITIONAL RHYTHM OF FICTION

The article deals with the compositional rhythm of the modernist fiction. The rhythm as a characteristic of narrative prose has been researched within the scope of philology, namely literary criticism, stylistics and cognitive narratology. The present study envisages the key features of the linguistic-and-stylistic inventory employed in attaining the unique rhythmic pattern of the short narrative by V. Woolf. The compositional rhythmic pattern is represented as a linear flow of the compositional blocks being tightly bound with the system of text motifs, embodied throughout the textual structure. The rhythm, being defined in its broadest philological sense as a periodic recurrence of speech patterns, has been proven to be one of the most crucial constituent of a narrative text. The modernist narrative, being renowned for its experimental techniques of structuring the bulk of text, is characterized by the unconventional rhythmic patterns. To provide the profound insight into its general peculiarities the main already-existing theoretical and methodological ideas were scrutinized. Besides, the unit of rhythm was established and the category of the compositional rhythm was singled out as the paramount level of rhythm. Moreover, the major stylistic devices, such as different types of repetitions, stylistically marked semantic oppositions and metaphors, were discussed and illustrated with the examples from the original modernist short story narrative 'Kew Gardens' by V. Woolf.

Key words: text, rhythm, composition, architectonics, linguostylistic inventory, motif.

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА АКТУАЛИЗАЦИИ КОМПОЗИЦИОННОГО РИТМА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Статья посвящена исследованию композиционного ритма художественной прозы эпохи модернизма на материале рассказа В. Вулф. В работе проанализированы основные подходы к определению ритма в филологической парадигме, а также ключевые закономерности его функционирования и влияния на динамичное развертывание произведения. В результате исследования художественного материала были определены главные лингвостилістические особенности создания композиционного ритма и система мотивов произведения.

Ключевые слова: текст, ритм, композиция, архитектурника, лингвостилістические приёмы, мотив.

Категорія ритму є універсальною та використовується для тлумачення й опису багатьох явищ об'єктивної дійсності. Вивчення ритму художнього твору безпосередньо пов'язане з природними, фізіологічними й емоційними характеристиками особистості автора, які впливають на створення текстових ритмів. Ця залежність визначена тим, що коливальні рухи (дихання, серцебиття та інші фізіологічні процеси) поєднуються у різноманітні ритми, на тлі яких здійснюється інтелектуальна діяльність людини, зокрема мовленнєва. Природний за походженням фон ритмів і біоритмів зберігається у текстах, а отже форма тексту фіксує і зберігає форму діяльності людини. Ритм художнього тексту утворює підґрунтя для його змістової організації художнього тексту й виступає як один із засобів досягнення максимальної виразності твору.

Проблемі ритму як категорії тексту присвятили свої праці такі дослідники як І. В. Арнольд (2002), М. М. Гіршман (1982), (2007), Н. О. Любарєць (2008), Л. В. Татару (2009), Н. М. Фортунатов (1974), Е. Г. Еткінд (1974) та ін.

Доба модернізму в літературі відзначена загальним новаторством, пошуком нових мистецьких форм, переходом від об'єктивного зображення дійсності до суб'єктивного. Необхідним для експериментів із формами тексту і композицією став пошук нових засобів досягнення ритму художніх прозових творів.

В. Вулф є визнаним майстром модерної прози, а її творчий доробок відзначено особливою музичністю й ритмічною організацією. Особливості ритміки її творів досліджувалися у царинах літературознавства й когнітивної наратології, однак їхні лінгвостилістичні аспекти не були розкриті у повному обсязі. Це визначає **актуальність** нашого дослідження, оскільки його **метою** є аналіз лінгвостилістичних особливостей композиційного ритму короткого прозового твору.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- розглянути теоретико-методологічні підходи до визначення поняття ритму у сучасній науці;
- визначити поняття композиційного ритму й окреслити його головні відмінності від ритму тексту загалом;
- окреслити головні лінгвостилістичні засоби, які актуалізують композиційний ритм художнього прозового твору;
- розкрити особливості впливу ритмотворчих елементів на загальну композиційну структуру дослідженого оповідання.

Ритм – це універсальна закономірність, яка ієрархічно впорядковує чергування різних видів періодичності у тексті, регулює фізіологічну, психо-емоційну, естетичну й мовленнєву діяльність автора, що фіксована у системі його мовленнєвого твору у вигляді періодичного чергування одиниць різних мовних рівнів, а також регулює процес сприйняття тексту читачем [5, с. 53]. Ритм безпосередньо пов'язаний із композицією художнього твору як фактор впорядкування інформаційного й мовленнєвого матеріалу, композиційні й архітектонічні складові якого перебувають у динамічній взаємодії. За І. В. Арнольд, ритм прози заснований переважно на повторі образів, тем та інших крупних елементах тексту, а також на паралельних конструкціях, використанні речень з однорідними членами [1, с. 34].

Мовний ритм – це системне явище. Системність, притаманна ритму мовлення, реалізується на всіх його рівнях – від фонографічного до композиційного. Проте, ритм – це не лише властивість природного мовлення; ритмічне оформлення художнього прозового твору є одним із головних маркерів ідіостилію, а отже, ритм як важливий засіб структурного оформлення тексту, реалізує мовну особистість автора та бере участь у процесах текстотворення і текстосприйняття. Це дає підставу стверджувати, що ритм художнього прозового тексту виконує не лише структурну, а й когнітивну та комунікативну функції.

Когнітивна функція ритму полягає у регулюванні процесів формування і сприйняття концептуальних змістів, які у поєднанні утворюють цілісну змістову структуру тексту. Ця функція реалізується завдяки регулярній активації певних елементів семантичної сітки тексту. Регулярну репрезентацію концептів забезпечують повторювані, а зміна композиційних точок зору актуалізує їхню динамічність. Комунікативна функція ритму полягає у створенні такого вмотивованого структурного оформлення тексту, яке б сприяло його адекватному сприйняттю реципієнтом.

Ритмічна структура прозового художнього тексту втілюється на всіх його рівнях: фонетичному, лексичному, синтаксичному й композиційному. Взаємодія засобів досягнення ритмічності на різних текстових щаблях створює унікальну стилістичну специфічність тексту і є одним із головних факторів ідіостилію.

У якості базової одиниці опису ритму традиційно використовують поняття синтагми (праці А. М. Антипової, В. В. Виноградова, Л. В. Щерби) – інтонаційно-змістової єдності, яка виражає єдине поняття у даному контексті й мовленнєвій ситуації та може складатися зі слова, групи слів або цілого речення [8, с. 471]. Науковець М. Гіршман, який займався проблемою визначення одиниці ритму художнього тексту, запропонував розмежовувати поняття синтагми як первинної ритмічної одиниці загалом, що відноситься до будь-якого виду словесно-мовленнєвої діяльності, і колону – базової ритмічної єдності саме художньої прози. Найвищою одиницею ритмічної організації тексту автор визначає фразу, яка, на відміну від синтагми або колони, пунктуаційно відмічена крапкою, знаком питання або знаком оклику. Проміжним ритмічним утворенням між колоною і фразою вчений називає фразовий компонент – структуру, яка відповідає предикативному комплексу, простому реченню у межах складного [3, с. 29–31]. Він також звернув увагу на ритмічні відмінності між композиційно-мовленнєвими одиницями – пейзажними й портретними описами, роздумом тощо.

У своєму дослідженні ритму поетичних творів Е. Г. Еткінд визначає композиційний ритм як найвищий ієрархічний рівень ритмічного структурного оформлення, разом з тим зазначає, що у порівнянні з іншими типами ритму, наприклад, тонічним або синтаксичним, він найменш фізично актуалізований [7, с. 195]. Композиційним автор називає ритм прозових творів, що ґрунтується на співвідношенні словесно-образних мас і реалізується у межах макроконтексту. Як наслідок, композиційний ритм твору можливо розкрити за допомогою глибинного аналізу семантичної сітки, синтаксичного оформлення, системи мотивів, композиційних прийомів, архітектоніко-мовленнєвих і композиційно-мовленнєвих форм тексту.

Н. М. Фортунатов розрізняв наступні форми ритмічної структури тексту: ритм сюжетної будови, системи образів персонажів й повторюваних структур, які не отожднюються з сюжетно-фабульною структурою твору [6, с. 195]. Науковець також звертає увагу на необхідність враховувати жанрові особливості творів, ритм яких аналізують, а також особливості індивідуального стилю автора загалом.

Категорія композиційного ритму дає змогу розглядати художній твір як динамічну систему, всі елементи якої перебувають у взаємодії. Ця інтерактивність виражена за допомогою просторово-часової послідовності розміщення композиційних фрагментів.

Ритм є фактором об'єктивації однієї з основоположних категорій тексту – цілісності. У своїй праці, присвяченій художній цілісності літературного твору М. Гіршман зазначає, що структурно художній твір реалізується на трьох головних рівнях – ритму, сюжету й героїв, кожен з яких представляє діалектичну єдність зображеної дійсності [2, с. 52]. При цьому рівень ритму представлений як неподільний континуум, який є ознакою існування художнього простору твору, а сюжетний рівень визначається дискретними фрагментами – послідовністю окремих композиційно-мовленнєвих форм, що реалізують розгортання подій твору. Згідно з цією концепцією на рівні героїв або актантів також спостерігається відсутність дискретності, як і на рівні ритму, оскільки кожен образ представляє певний цілісний композиційний план, який накладається на основні сюжетні блоки художнього прозового твору.

Як слушно зазначає Л. В. Татару, при лінійному розгортанні художнього твору певні його елементи повторюються й утворюють первинний динамічний ритм [5, с. 89]. Однак він створюється не за рахунок тавтологічного повторювання певних виразних елементів, а за рахунок їхньої змістової трансформації, що відбувається у результаті семантичного розширення цих елементів у процесі розвитку тексту.

Експерименти з ритмічною організацією прози характеризують літературний доробок британської письменниці В. Вулф. Для прикладу розглянемо композиційно-ритмічну організацію оповідання «Kew Gardens», вперше опублікованого у 1919 р., яке згодом увійшло до збірок *Monday or Tuesday* (1921) й *A Haunted House* (1944).

Оповідання «Kew Gardens» має симетричну 5-елементну композицію, яка складається із трьох основних композиційно-сюжетних блоків й двох описових композиційних елементів, що обрамляють їх на початку й в кінці твору. Симетрія композиції досягається за рахунок використання блоків приблизно рівних за обсягом, а також за допомогою залучення наскрізних мотивів, які представлені у кожному фрагменті твору.

Композиційний ритм актуалізується шляхом використання широкого спектру засобів у межах симетрично розташованих елементів. Перший і заключний фрагменти представлені у формі деталізованого опису хронотопу подій, що розвиваються.

Вступний композиційний блок є найменшим за обсягом, проте містить усі ритмотворчі мотиви, що пронизують текстову тканину оповідання у вигляді дистантних паралельних повторів. Така наповненість реалізується за допомогою на перший погляд тавтологічного нагромадження текстових елементів, які створюють ефект нерівномірного динамічного розгортання сюжету.

From the oval-shaped flower-bed there rose perhaps a hundred stalks spreading into heart-shaped or tongue-shaped leaves half way up and unfurling at the tip red or blue or yellow petals marked with spots of colour raised upon the surface; and from the red, blue or yellow gloom of the throat emerged a straight bar, rough with gold dust and slightly clubbed at the end. The petals were voluminous enough to be stirred by the summer breeze, and when they moved, the red, blue and yellow lights passed one over the other, staining an inch of the brown earth beneath with a spot of the most intricate colour. The light fell either upon the smooth, grey back of a pebble, or, the shell of a snail with its brown, circular veins, or falling into a raindrop, it expanded with such intensity of red, blue and yellow the thin walls of water that one expected them to burst and disappear. Instead, the drop was left in a second silver grey once more, <...>. Then the breeze stirred rather more briskly overhead and the colour was flashed into the air above, into the eyes of the men and women who walk in Kew Gardens in July [9].

Динаміка композиційно-сюжетної структури твору нерозривно пов'язана з його ритмічною організацією. У проаналізованому оповіданні її актуалізує система мотивів, представлена у вигляді семантичних опозицій, які фіксуються за допомогою засобів виразності у кожному композиційному блоці тексту.

Вже у першому блоці прослідковується мотив кольору і насиченості. Наведений вище уривок налічує шість конструкцій, які містять сему колірної насиченості, актуалізованої за допомогою первинної колоративної номінації (*red, yellow, blue*). Його центральним елементом є клумба, навколо якої розвиваються події кожного композиційного блока оповідання. Її опис належить до номінативного типу, тобто головні слова-дискриптори – переважно іменники, рідше – прикметники, дієслова практично відсутні. Його характеризує досить високий ступінь деталізації у порівнянні із описами персонажів твору. Експресивний ефект посилюється за допомогою використання опозиції, в якій насиченість та яскравість протиставляються безбарвності.

У першому композиційному блоці зазначена опозиція використана у межах опис, однак у наступних блоках вона знає певної трансформації й актуалізує композиційне протиставлення деталізованої, насиченої, «опредметненої» місцевості прозорості й безтілесності персонажів твору. Загалом утворі налічується чотири пари персонажів. При цьому кожна пара представляє окрему сюжетну лінію, яка не перетинається із іншими. Зміна їхніх композиційних точок зору відбувається лінійно й послідовно, що забезпечує рівномірний композиційний ритм оповідання.

Якщо опис локації реалізовано головним чином за допомогою іменників (*stalks, leaves, petals, drops*) й прикметників (*oval-shaped, heart-shaped, tongue-shaped, silvery grey*), то головних героїв автор характеризує переважно дієсловами руху. Учасники кожної пари також утворюють композиційні опозиції. Так, наприклад двоє чоловіків, що з'являються у центральному композиційному фрагменті, один із яких втілює спокій, охарактеризований автором як неприродно статичний:

The younger of the two wore an expression of perhaps unnatural calm; he raised his eyes and fixed them very steadily in front of him... [9]

Ексцентричність другого персонажа цієї опозиції протиставляється неприродній статичності першого.

The elder man had a curiously uneven and shaky method of walking, jerking his hand forward and throwing up his head abruptly, rather in the manner of an impatient carriage horse tired of waiting outside a house; but in the man these gestures were irresolute and pointless [9].

Динаміка його рухів актуалізована за допомогою епітетів (*curiously uneven, irresolute, pointless*) й метафор (*impatient carriage horse*).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження фундаментальних і новітніх праць, присвячених ритму художніх творів, показало, що зазначена категорія тексту є універсальною. Головним чином, ритм виконує функцію структурного оформлення тексту та є необхідною складовою системи засобів досягнення естетичності й виразності художнього твору. Досягнення ритму неможливе на окремому мовному шаблі, оскільки він реалізується засобами усіх рівнів тексту. Композиційний ритм художнього прозового твору є найвищим шаблоном ритмічної організації, він досягається за допомогою використання дистантних повторів, системи мотивів, фіксованих у вигляді метафор, а також за допомогою композиційних опозицій. У науковій розвідці було представлено аналіз художніх прозових творів малої форми. У подальших дослідженнях вважаємо перспективним розглянути й порівняти особливості композиційного ритму модерністських художніх творів інших жанрів.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов / И. В. Арнольд. – М. : Флинта-Наука, 2002. – 384 с.
2. Гиршман М. М. Литературное произведение. Теория художественной целостности / М. М. Гиршман. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 560 с.
3. Гиршман М. М. Ритм художественной прозы / М. М. Гиршман. – М. : Советский писатель, 1982. – 369 с.
4. Любарец Н. О. Ритм художньої прози Вірджинії Вулф : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Н. О. Любарець – Київ, 2008. – 23 с.
5. Татару Л. В. Точка зрення і ритм композиції нарративного текста (на матеріалі произведених Дж. Джойса і В. Вулф) : дисс. докт. філ. наук : 10.02.19 / Л. В. Татару – Саратов, 2009. – 419 с.
6. Фортунатов Н. М. Ритм художественной прозы / Н. М. Фортунатов // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве / ред. Б. Ф. Егоров. – Л. : Наука, 1974. – С. 186–199
7. Эткинд Е. Г. Ритм поэтического произведения как фактор содержания / Е. Г. Эткинд // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве / ред. Б. Ф. Егоров. – Л. : Наука, 1974. – С. 104–120.
8. Ярцева В. Н. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
9. Woolf V. Kew Gardens [Електронний ресурс] / V. Woolf // New York: Harcourt, Brace and Company, Inc.. – 1921. – Режим доступу до ресурсу : <http://digital.library.upenn.edu/women/woolf/monday/monday-07.html>.